

A zeneművészeti szakgimnazista tanulók iskolaválasztási motivációi

Héjja Bella Emerencia

Tanulmányunk során egy palettát kívánunk bemutatni arra vonatkozólag, miért választják a fiatalok a zenei pályát vagy éppen az általuk választott konkrét intézményt. Adatfelvételünk Pest megyében működő zeneművészeti szakgimnáziumban zajlott, így az elemszámunk viszonylag alacsony. Ez a hiányosság betudható az amúgy is kicsi tanulószámmal működő intézménytípusnak, kivéve néhány fővárosi iskolát (Héjja, 2016).

Vizsgálatunk során a tanulók iskolaválasztási motivációin van a hangsúly, de megfigyeltük az iskolaválasztással kapcsolatos információforrásokat és a továbbtanulási szándéokra is rákérdeztünk. A kérdőíves felmérés 2016 tavaszán készült, melybe az intézmény összes diákját bevontuk, a részvételi arány 62 százalék (71 fő), mely a tanulók elfoglaltságának és ebből adódóan a kérdőív kitöltésétől való tartózkodásuknak tudható be. Az adatok alapján középiskolájukról a tanulók legnagyobb része a tanáratól hallott. Többségük azért választotta ezt az iskolát, mert szeretne fejlődni a hangszertudásában vagy énektechnikájában, továbbá a zene szeretete meghatározó pályaválasztásuk tekintetében. A kitöltők többsége zenészként szeretne majd elhelyezkedni és 74 százalékuk szeretne egyetemre felvételizni. Mivel az iskolatípus az általunk vizsgált szempontok szerint is még feltáratlan, szeretnénk tanulmányunkkal közelebb kerülni az itt tanuló fiatalok szemléletmódjához, korosztályi jellemzőihez, tanulási és pályaválasztási aspirációikhoz és ezzel együtt néhány kiemelt pszichológiai sajátosságaikhoz.

Bevezetés

A középiskolai korosztály vizsgálata közkezdvelt kutatási téma a társadalom- és neveléstudományi kutatók és a pszichológia tárgykörében is feltehetően azért, mert ebben a korosztályban számos, a jövőre ható választást kell meghoznia a fiatalnak, ezzel együtt ez a kor az identitásfejlődés szempontjából kiemelt életszakasz. Továbbá mivel ezek a fiatalok a köznevelésben vannak, könnyű jól kontrollált mintaként kezelni őket és életkori sajátosságaiknak megfelelően számos érdekes információhoz juthatunk saját gondolataikról, terveikről és a továbbtanulással kapcsolatban is.

Vizsgálataink során mi is ezt a korosztályt célozzuk meg, de egy területre fókuszálunk, a zeneművészeti szakgimnáziumokban tanuló diákokra. Korábban ezt az iskolatípust zeneművészeti szakközépiskolának nevezték, ez 2016. szeptembertől változott meg és lett zeneművészeti szakgimnázium, melynek törvényi keretét a 2015. évi LXV. törvény a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény módosításáról tartalmazza. Jelen kutatás alapját egy zeneművészeti szakgimnáziumban, 2016 tavaszán készített kérdőíves felmérés adja. Ahogyan azt a korábbiakban már említettük, az iskolatípusban országosan általában kevesen tanulnak, mely hatással van más intézményekre, ugyanez mondható el a zenei képzést folytató felsőoktatási intézményekről is. Az egyetlen hazai intézmény, mely csak zeneművészeti képzést folytat, a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2012-es adatok szerint 840 fővel működött, létszámban a Debreceni Egyetem

Zeneművészeti Kara követi, ahol ugyanezen évi adatok szerint 244 hallgató tanult (Héjja, 2016). Ezzel azt akartuk szemléltetni, hogy az alacsony létszámú középfokú képzést törvényszerűen szintén alacsony létszámú felsőoktatás követi. A Budapesten működő egyetem magas tanulószáma többek között annak is köszönhető, hogy nagy létszámban vannak jelen külföldi diákok az intézményben, sőt, az egyetem olyan szakot is indít, mely csak külföldiek számára elérhető. Ez a Kodály Music Pedagogy szak (Kodály koncepció vagy közismertebb nevén Kodály módszer), melynek kontaktórait a kecskeméti Kodály Intézetben tartják (lfze.hu).

Iskolaválasztás, pályaválasztás

A következő fejezetben a hazai iskolaválasztással kapcsolatos általános szokásokat, eljárásokat tekintjük át. Elsőként - az általános iskolához kapcsolódóan - kitérünk a szülők választási szokásaira és lehetőségeire, majd a középiskolás korosztályhoz kapcsolódóan Liskó Ilona (1998) iskolaválasztással kapcsolatos megfigyeléseit ismertetjük, végül pedig a pályaválasztással kapcsolatos pszichológiai jelenségeket taglaljuk.

A szociál-kognitív pályamodell (social cognitive career theory, SCCT) az egyén pályaválasztásával kapcsolatban a környezeti tényezőket és az egyéni hajlamot tartja meghatározónak, melyek a központi fogalomként megjelenő karrier-építési én-hatékonyság alakító elemei. A környezeti tényezők között említhetjük a nemzet, nemzetiséget és meghatározó szereppel bír többek között a szülők foglalkozása és további - támogató vagy éppen visszatartó - személyek jelenléte. Ezeket tekinthetjük objektív környezeti faktoroknak, melyek mellett az észlelt környezeti faktorok is jelen vannak, azaz, hogy az egyén hogyan szűri át saját személyiségén az adott hatásokat. Itt pedig már összefüggés figyelhető meg az egyéni adottságokkal, mint például az önbizalom (Lent, Brown és Hackett, 2000).

Az általános iskola megválasztása a szülő jogköre. Napjainkban Magyarországon az úgynevezett szabad iskolaválasztás gyakorlata működik. Ez a „szabadság” számos tényezőnek van alávetve. Meghatározzák az adott településen való lehetőségek, van-e olyan iskola a közelben, amelyet elképzelnek a szülők gyermekük számára, ha messzebb van, van-e lehetőségük finanszírozni az eljutást és így tovább. Tehát az iskolaválasztást a gazdasági szempontok, települési infrastrukturális jellemzők és a szülői aspirációk nagy mértékben befolyásolják. Solymosi Katalin (2013) azt is kiemeli, hogy az alacsonyabb szocio-ökonómiai státuszú családok számára sokszor átláthatatlan az iskolarendszer, ezért nincsenek tisztában a kínálgató lehetőségekkel, továbbá anyagi helyzetük miatt korlátozott mértékben is tudnák azokat igénybe venni. Bár a szabad iskolaválasztás lehetősége minden szülőnek adott, az iskolák is válogatnak a diákok közül. Így például előnyben részesülnek azok, akiknek már a testvére az iskolában tanul, továbbá az iskola rendszerint azokat a gyermekeket veszi fel, akikkel feltehetőleg kevesebb probléma lesz, hiszen rendezett családi körülmények között élnek (legalábbis látszólag) (Solymosi, 2013). Utóbbi megerősíti az öröklött társadalmi egyenlőtlenségeket. Ez az oka annak, hogy hazánkban olyan nagy összefüggés mutatható ki a kicsi gyerekek iskolai eredményessége és családi háttere között (Kertesi és Kézdi, 2005).

A középfokú továbbtanulást Liskó Ilona (1998) szerint három tényező határozza meg:

- az iskolakínálat,
- a pályaválasztási döntés, továbbá
- a felvételi szelekció.

Az általános iskola választásához hasonlóan, középfokon is meghatározó a szülői aspiráció, mely összhangban kell, hogy legyen a gyermek céljaival és képességeivel. A fiatalok többsége tizennégy éves korában még bizonytalan a jövőjével kapcsolatban, az iskolaválasztás általában

közös beszélgetések, olykor családi viták eredménye. A szakiskolába, szakközépiskolába (ma szakközépiskola és szakgimnázium) való jelentkezés némileg zsákutca a nyitottabb lehetőségeket kínáló gimnáziumokkal szemben, bár a korai továbbtanulási döntés sokszor korrekciót igényel bármelyik iskolatípus esetében. Továbbtanulás szempontjából sem mondható el egységes kép, ugyanis a gimnáziumokból sem tanul tovább minden tanuló, hiszen van, aki nem folytat felsőfokú tanulmányokat, vagy szakképzésre jelentkezik (*Andor és Liskó, 1999; Dustmann, 2004; Kissné, 2015; Liskó, 1998*).

Hajduska Marianna (2003) pszichológiai szemszögből közelítette meg a pályaválasztással kapcsolatos tényezőket. Bár az egyetemre történő tovább menetellel foglalkozott, megállapításai a középiskolákra is érvényesek, különösen a zenei pályát választók esetében. Kiemelte, hogy nem iskolát, hanem pályát érdemes választani. A képességek reális megítélése nélkül a későbbi folyamatos családások nagy károkat okozhatnak a személyiségben, mely önértékelési problémákhoz vezethet. Eddigi megfigyeléseink alapján a zeneművészeti szakgimnazista tanulók körülbelül fele zeneművészeti egyetemen folytatja tanulmányait, így esetükben a pályaválasztás szinte a 8. osztályban megtörténik (*Intézményi adatok, 2016; Felvi eredmények, 2014*).

A fiatalok – tapasztalatok híján – nincsenek tisztában az egyes szakmához szükséges kompetenciákkal, saját képességeikkel (*Grinder, 1992*). Némiképp ennek segítésére, egyre nagyobb szerepet kap az iskolai pályaeorientáció, vele pedig párhuzamosan a tehetséggondozás. A pályaválasztás szót felváltotta a teljes életpálya-kísérő pályaeorientáció, hiszen az egész életen át tartó tanulásnak és a pályán való alkalmazkodásnak, döntéseknek, korrekcióknak a középiskolai iskolaválasztás egy hosszú folyamat egyetlen, de annál fontosabb állomása (*Pásku, 2015*).

A tanulási folyamathoz köthető motivációk

A pályaeorientáció fontosságára egyre nagyobb figyelmet fordítanak a szakemberek és a közoktatás. Azon túl, hogy valaki tisztában van azzal, mihez van tehetsége nagyon fontos, mi az, ami érdekli, amivel szívesen foglalkozik. Mivel a tanulási folyamat állandó energia-befektetést, aktivitást és erőfeszítést igényel az egyéntől, a kutatókat régóta foglalkoztatja az a kérdés, hogy a tanulás hátterében milyen mozgatórugók állhatnak.

A tanulási motiváció során megállapították, hogy egy külső hatás mellett (ide sorolhatjuk a tanári viselkedést) egy belső pszichikus késztetés jelenlétével is számolni kell. Józsa (2005) felhívja arra a figyelmet, hogy a tanulási motívumok fejlesztése a tanár egyik legfőbb feladatának tekinthető, ez a belső motiváció kialakulásának alapja. Ilyen motívum például az énkép vagy az attitűdök, melyek meglétének ideális esetben együtt kell járnia a képességek fejlesztésével (*Józsa, 2005, 2007*). A belső motiváció nem egy állandósult tulajdonság, hanem a környezeti tényezők és tapasztalatok, az egyéni érdeklődés és a szükségletek folyamatosan alakítják. Az egyén és a környezete között állandó kölcsönhatás működik, ebből kifolyólag a környezet motiváló és demotiváló erőként egyaránt hathat. A tanár személye mellett más meghatározó tényezőkkel és motiváló erőkkel is számolhatunk, melyeket a következőkben áttekintünk.

A humánspecifikus motiváció tárgykörébe tartozik az affiliáció (a kommunikációs viszonyok szeretet-gyűlölet dimenziója) szükséglete, a kompetencia motívuma és egyebek mellett a teljesítménymotivációt (sikerorientáltság) is ide sorolhatjuk. A kompetencia a belső (intrinzik) motivációk közé tartozik, melynek alapját a kíváncsiság adja, hiszen az ember belső vágya, hogy valamiben hatékonyan élje meg önmagát, létrehozzon valamit (*Bányai és Varga, 2012*). Maslow humanisztikus szemléletmódjában úgy tekint a motivációra, mint a szükségletek kielégítése utáni vágyra, ide sorolva az önmegvalósítást és tudásvágyat is (*Biehler és Snowman, 1994*). Ahhoz, hogy egy

kimagasló teljesítmény megvalósulhasson, szükséges az adott téma/dolog/jelenség iránti átlagon felüli érdeklődés. Nincsenek pontos adatok arra, honnan ered ez a nagyfokú érdeklődés, de feltételezik, hogy szokatlan érzékenységgel születnek az ilyen egyének bizonyos területek iránt. Csíkszentmihályi (1990) a tehetség kibontakoztatásához három feltételt határoz meg: tudás, fegyelem és motiváció. Meglátása szerint fontos, hogy az egyén képes legyen flow állapotba kerülni olyan tevékenységek által, amiket szeret csinálni (Csíkszentmihályi, 1990, 2010).

Csíkszentmihályi (1997) a flow (áramlat) élménnyel kapcsolatban külön fejezetet szentel a zenének könyvében. Kifejti, hogy a zenehallgatás és zenélés, mint autotelikus tevékenység is okozhat az emberekben ilyen élményeket. Autotelikus tevékenységnek számít minden olyan cselekedet, melynek célja saját maga, amit azért végzünk, hogy örömet okozzon számunkra és nem fűződik hozzá semmilyen más érdek. A szerző nem tesz különbséget a különféle műfajok között, a zenének azt a funkcióját emeli ki, mely megnyugtat, rendet tesz az elmében, csökkenti a tudatzavar mértékét. Ezek a hatások fokozódnak abban az esetben, amikor maga a személy zenél aktívan, nem véletlen, hogy számos sikeres üzletember idősebb korában kezd el hangszeren játszani (Csíkszentmihályi, 1997).

A szülők iskolai végzettségének szerepe gyermekük továbbtanulásában

Korábbi tanulmányunk során részletesen kitértünk arra, miképpen hat a továbbtanulásra szülők iskolai végzettsége, továbbá azt is megvizsgáltuk, hogy a település típusa miképpen hat az iskolai végzettségre. Ez okból ennek ismételt részletes tárgyalására nem térnénk ki, csak néhány fontosabb tény erejéig. A kutatás eredményeit bemutató tanulmány a Debreceni Egyetem kiadásában várhatóan 2017-ben jelent meg, a *Sokszínű zenepedagógia* című tanulmánykötetben (Héjja, 2017).

A szülők iskolai végzettsége nagyban meghatározza, hogy gyermekük milyen pályát választ. Egy 2014-es, a GVI (Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet) gondozásában megjelent tanulmányban olvashatjuk, hogy elsősorban az apák végzettsége meghatározó abban, gyermekük milyen pályát választ. Ily módon a fiatalok édesapjukkal hasonló szintű foglalkozásban kívánnak elhelyezkedni (Bárdits, Makó és Nyíró, 2014).

Az iskolai végzettség napjainkban egyre jobban meghatározza az egyén társadalomban elfoglalt pozícióját, ehhez kapcsolódva általános jelenség, hogy a szülők célja, hogy a sajátjukhoz hasonló vagy annál még jobb társadalmi pozícióba juttassák gyermeküket, ennek pedig kézenfekvő útja az iskolai végzettség (Andor és Liskó, 1999). A tudósok a 60-as évektől kezdve azt fedezték fel, hogy a korábbiakkal ellentétben – amikor a vagyont, majd a munkaerő-piaci státuszt tartották mérvadónak – a szülők iskolai végzettsége lett a mérvadó a gyermekek tanulmányi előmenetelében, ezzel párhuzamosan az iskolák szerepe is megnőtt (Lannert, 2005). Bizonyos elméletek szerint az iskolai expanzió következtében csökken a szülők társadalomban elfoglalt helyének, a szocio-ökonomiai háttérnek a hatása, de támaszkodhatunk az újabb kutatások eredményeire, melyek nagy része továbbra is azt bizonyítja, hogy meghatározó a szülők kulturális háttere, erre a magyarázatot a kulturális tőke átörökítésében találták (kulturális reprodukció) (Sági, 2003; Schumann, 2009).

Láthatjuk, hogy sok esetben nagy hangsúlyt fektetnek a szülők gyermekük intézményes oktatására, nevelésére is, de kérdésként merülhet fel bennünk, vajon mennyire számít az iskolai végzettség egy zenésznél, ha érvényesülni szeretne? A Magyar Szimfonikus Zenekarok Szövetségének honlapján (www.aho.hu) felfedezhetjük, hogy a hangszeres próbajátéknál nem minden zenekarnál van feltüntetve, hogy szükséges a felsőfokú vég-

zettséget igazoló dokumentum benyújtása, viszont több helyen ez csak a szólamvezetők esetében elvárás. Ezekből az adatokból azt a következtetést tudjuk levonni, hogy nem feltétlenül szükséges felsőfokú tanulmányokat folytatni ahhoz, hogy valaki hivatásos muzsikusként álljon, ellenben ha valaki tanítással szeretne foglalkozni, a tanári állás betöltéséhez már elengedhetetlen a felsőfokú diploma.

Zene a közoktatásban – zeneiskolák és zeneművészeti szakgimnáziumok

Az alapfokú zenei oktatás mint ugródeszka

A középfokú intézménybe való sikeres bejutásnak bár nem feltétele, de alappillére lehet az alapfokú zenei oktatás. 2013-as adatok alapján elmondható, hogy a zeneiskolák száma kielégítő hazánkban, összesen 717 működő intézménnyel számolhatunk, 17 970 lakosra jut egy zeneiskola (Héjja, 2016; Palócz, 2013). Ezzel ellenében mégis az tapasztalható, hogy a zeneművészeti szakgimnáziumok tanulóihiánnyal küzdenek, mely problematika számos kérdést felvet, de jelen tanulmány nem hivatott ezt tisztázni. A továbbiakban azt tekintjük át, milyen szerepet tölt be egy zenetanár a gyermekek személyiségfejlődésében és zenei pályafutásában.

Meghatározó lehet az iskolaválasztás, helyesebben pályaválasztás szempontjából a zeneiskolai tanár. Az igazán zenész lelkületű gyerekek általában érzékenyebbek társaiknál, pontosan ezért a tanár hozzáállása, személyisége vagy akár a darabok választása is fontos tényezőként hat a gyermek zenéléssel kapcsolatos terveire és önképére. Ha folyamatosan túl nehéz műveket adunk a gyermeknek a képességeihez mérten, tehetségtelennek fogja gondolni magát, ez pedig egyértelműen vonzza magát, hogy nem szeretne a zenével foglalkozni (Masopust, 2012). Visszaulva Csíkszentmihályi megfigyelésére: az áramlat élménye akkor jöhet létre, ha a kihívás összhangban van a képességekkel, ilyenkor az egyén csak a feladatra koncentrálni és elveszíti időérzékét. Mindezek mellett a folyamatos visszajelzést is megemlíti a kutató, ami alatt a tanár szerepét érthetjük (Csíkszentmihályi, 1997). Az ilyen jellegű tanár-diák kapcsolatban a folyamatos visszajelzés állandó, viszont ennek módja és hatása nem mindig egységes, hiszen amilyen pozitív és motiváló hatást tud kifejteni egy pedagógus a gyermek zenei és személyiségfejlődésére, a rosszul megfogalmazott kritika akár el is veheti a fiatal kedvét a zenei tanulmányoktól és mentális károkat is okozhat benne. A zeneiskola elsődleges feladata kisgyermekkorban, hogy megszerettesse a gyermekekkel a zenét és ezáltal fejlessze a személyiséget, nem pedig a zenészek nevelése (Masopust, 2012). Mindezek mellett ezt az iskolatípust előkészítésnek is tekinthetjük a későbbi esetleges középfokú zenei tanulásra és specializálódásra.

A zeneművészeti szakgimnáziumok működése

A középiskolás korosztállyal foglalkozó szakirodalom (Aszmann és Sebestyén, 2007; Fónai, Hajdu és Estók, 2005; Pusztai, 2009) többsége a gimnáziumokban, szakközépiskolákban (ma szakgimnáziumokban), szakiskolákban és szakmunkásképzőkben tanuló fiatalokkal foglalkozik. A gimnáziumokba általában azok jelentkeznek, akik később valamilyen szellemi munkát kívánnak végezni, főleg magasan kvalifikált, vagy érettségizett szülők gyermekeit találjuk itt. A szakiskolákat inkább azok választják, akik az általános iskolát közepes, vagy annál gyengébb eredménnyel zárták, szüleik általában alacsonyabban kvalifikáltak, viszont tapasztalhatjuk, hogy napjainkban hasonló eredményekkel a gyermeklétszám csökkenése miatt a gimnáziumok is lejjebb adták minőség-igényüket

és felveszik a gyengébb képességű tanulókat is. Liskó Ilona 1998-ban foglalkozott a felvételizők iskolai pályafutásának megfigyelésével és megállapította, hogy a felvételizők tanulmányi átlaga általánosságban megegyezik a választott iskolában tanulók átlagával. Emellett figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a szocio-ökonomiai státusz legalább annyira meghatározó az érdemjegyek szempontjából, mint a gyermek képességei (*Andor és Liskó*, 1999; *Liskó*, 1998). Hazánkban - Dániához hasonlóan - meghatározónak tűnik a gyermekek iskolai eredménye szempontjából a szülők iskolai végzettsége, míg más országokban inkább a szülők foglalkozása számít, ezt támasztják alá az országos kompetenciamérések valamint a PISA - eredmények is. Míg korábban az érettségi mutatkozott választóvonalnak az iskola érdemjegyeket illetően, úgy tűnik, napjainkban egyre jobban megmutatkoznak a gyerekek iskolai teljesítményében a szülők további tanulmányai is, így a főiskolát, egyetemet végzett vagy doktori fokozatot szerzett szülők gyermekeinek jegyei között is megfigyelhető különbség (*Péter*, 2004; *Csapó*, 1998).

A zeneművészeti szakgimnáziumokba nem egységes a felvételi vizsga, a 8. osztályban kötelező központi matematika és magyar írásbeli vizsgát nem mindenhol veszik figyelembe. Pontazonosság esetén a budapesti Liszt Ferenc Egyetem Bartók Béla Zeneművészeti és Hangszerésképző Gyakorló Szakközépiskolája például a magyar központi írásbeli vizsga eredményeit súlyozottan figyelembe veszi, továbbá többletpontot kapnak a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók. A továbbtanulási esélyeket és magukat a döntéseket meghatározzák az osztályzatok (*Lannert*, 2005), a társadalmi háttér és a jegyek közötti összefüggésre számos hazai és külföldi vizsgálat is rámutatott.

Minden fiatalnak, aki ebben az iskolatípusban szeretné folytatni tanulmányait, felvételi vizsgát, azaz pályaaalkalmassági vizsgát kell tennie. Ez főtárgy (hangszer vagy ének), szolfézs–zeneelmélet és kötelező zongora felvételiből áll (utóbbi csak a csembaló, orgona, hárfá, zeneszerzés és szolfézs-zeneelmélet szakosokra vonatkozik). Az adatokat a korábban említett intézmény (Liszt Ferenc Egyetem Bartók Béla Zeneművészeti és Hangszerésképző Gyakorló Szakközépiskolája) honlapjáról nyertük. A felvételi, azaz a pályaaalkalmassági követelmények szintén iskolánként eltérőek, ennek oka, hogy az alacsony tanulószámmal működő vidéki zeneművészeti szakgimnáziumoknak nincs lehetőségük úgy szelektálni, mint a fővárosiaknak.

A kutatásról

2016 tavaszán kérdőíves felmérést végeztünk egy Pest megyében működő zeneművészeti szakgimnáziumban. Kérdéseinket Pusztai Gabriella 2009-ben megjelent, *A társadalmi tőke és az iskola* című könyvében feldolgozott 73 kérdésből álló kérdőívének alapján állítottuk össze (*Pusztai*, 2009), annak egy redukált módosított változata. Az eredeti kérdéssorozatot rövidítettük és az általunk megfigyelt intézménytípusban tanulókhöz igazítottuk, mivel felmérésünk nem irányult a hitélet vizsgálatára, az ehhez a témakörhöz kapcsolódó kérdéseket nem használtuk fel. A tanulói összlétszám 62%-a vett részt a vizsgálatban, melynek okai a válaszadás hiánya, valamint sok esetben a töredékes válaszok voltak. Célunk az volt, hogy egy olyan intézményben végezzük kutatásunkat, ahol mind a három zenei műfaj – klasszikus zene, népzene és jazz – képviselve van, viszonylag nagy múltra tekint vissza az intézmény, továbbá a különféle műfajok művelői is arányosan oszlanak meg. Ez nem valósult meg, ugyanis a jazz szakon tanulók közül 6 tanuló vett részt kutatásunkban, többük válasza hiányos.

A szülők iskolai végzettségén és foglalkozásán, a lakóhely településtípusán, az objektív és szubjektív anyagi helyzeten és egyéb, a családi étellel kapcsolatos kérdéseken túl a fiatalok pályaválasztási, továbbá továbbtanulási motivációi felől érdeklődtünk zárt és nyitott kérdések formájában egyaránt. A szülők iskolai végzettségével és a gyermekek számával,

továbbá a szülők és gyermekeik között zajló kommunikáció gyakoriságával egy korábbi tanulmány során foglalkoztunk, ezért néhol ennek eredményeire hivatkozunk. Utóbbi kutatás eredményeit a 2016-ban Szegeden megrendezett Országos Neveléstudományi Konferencia keretein belül mutattuk be (hivatkozás).

Kvalitatív és kvantitatív metodikát egyaránt alkalmazunk az értelmezésben és az alábbi kérdésekre kerestünk válaszokat:

- Honnan szereztek a tanulók tudomást jelenlegi iskolájukról? Azonosak-e az információ-szerzés forrásai más típusú intézményekbe jelentkezőkével?
- Kívánnak-e továbbtanulni a vizsgált iskolába járó tanulók? Ha igen, milyen típusú intézményben?
- Miért jelentkeztek az adott iskolába a tanulók, avagy miért választották a zenész szakmát?

Ahogy a tanulmány első felében írtuk, az általános iskolaválasztásnál a szülők szerepe a meghatározó, ami a középiskolába lépés során még mindig jelen van, de már a gyermek véleménye és akarata is hangsúlyosan közrejátszik. Megfigyeltük, melyek azok a csatornák és személyek, ahonnan az általunk vizsgált intézetben tanuló fiatalok informálódtak. Az eredményeket az 1. táblázatban foglaljuk össze.

1. táblázat. A középfokú iskolaválasztással kapcsolatos információszerzés forrásai

Információ szerzés forrása	Fő	Százalék
családom, rokonságom	15	21,1
tanáraim	30	42,3
barátok, ismerősök	17	23,9
hirdetés	2	2,8
egyéb	5	7,0
nincs válasz	2	2,8
Összesen	71	100

A tanulókat arról kérdeztük, hogy honnan szereztek tudomást a középiskoláról, ahol most tanulnak. A kitöltők zárt kérdés formájában jelölhették meg válaszukat, így az adatok feldolgozása során újra kellett értelmeznünk néhány egyéb kategóriába írt választ, így módon a tanárokhöz került plusz két adat, egy adat a hirdetéshez sorolható, további két fő az internetről tájékozódott (ezeket az eredményeket az 1. táblázatba belefoglaltuk). Érdekes, hogy az internetet mindössze két fő említette, ami nem mutat egyezést a korábban említett 2014-es felméréssel, mely szerint legnagyobb százalékban az internetről tájékozódnak a tanulók. Esetükben meg sem jelenik a tanár, mint lehetséges információ közvetítő, jelen vizsgálatunkban ez a legmagasabb, mely feltehetőleg a kiscsoportos, valamint egyéni órák szoros tanár-diák kapcsolatára vezethető vissza (Bárdits, Makó és Nyíró, 2014). Más okokat is feltételezhetünk, esetleg az iskolai honlapok naprakészségének hiányát, de erről megfelelő információ hiányában nem tudunk nyilatkozni. A tanárokat, mint az információszerzés forrásának kiemelkedő alakjait követik a barátok és ismerősök, valamint a családtagok, a hirdetésekben elenyésző számú tanuló szerzett információt. Láthatjuk az eredmények alapján, hogy a zeneművészeti szakgimnáziumokba jelentkező tanulók továbbtanulására nagy hatást gyakorolnak a pedagógusok, ami azt jelenti a vizsgált iskolatípus számára, hogy ezt a csatornát lenne érdemes megerősítenie a vezetőségnek, annak érdekében, hogy megfelelő tanulólétszámmal tudjanak működni és a tanulók számára vonzóvá tegyék a szakirányú zenei képzést.

A középiskolából a felsőoktatásba lépés szándéka

Az intézmény adatai szerint a tanulók többsége felsőfokú intézményben folytatja tovább tanulmányait, ugyanezt tapasztaltuk egy 2015-ben készült kérdőíves kutatás folyamán, mely egy másik, azonos típusú intézményben zajlott. A kutatás eredményeit bemutató tanulmány a Debreceni Egyetem kiadásában várhatóan 2017-ben jelenik meg, egy zenepedagógiai kutatásokat bemutató tanulmánykötetben. Jelen kutatás során hasonló témakörben vizsgáltunk zeneművészeti szakgimnazista tanulókat, arra vonatkozólag, hogy milyen továbbtanulási céljaik, terveik vannak jelenleg a továbbtanulásukkal kapcsolatban.

2. táblázat. Továbbtanulási szándék (a tanulók több választ is megjelölhettek)

	Fő	Százalék
egyetem	53	74
főiskola	8	11
szakma	2	2
nem tanul tovább	3	4
nem tudom	6	8
egyéb	1	1

Azt a kérdést tettük fel a tanulóknak, hogy hol szeretnének továbbtanulni. A továbbtanulással kapcsolatos elképzeléseket a szerint jelölhették a tanulók, hogy egyetemen, főiskolán kívánják tovább folytatni tanulmányaikat, esetleg szakmát tanulnának, vagy nem kívánnak továbbtanulni. Továbbá szabadon hagytunk egy egyéb mezőt számukra, így módon az „egyébbe” kerültek a konkrét iskolaválasztásra vonatkozó információk, melyeket az adatok értelmezése során átsoroltuk a megfelelő helyre (egyetem, főiskola vagy szakmai képzés), valamint itt jelentek meg a kitöltések során „nem tudom” válaszok.

A válaszadók több választ is megjelölhettek. A kitöltők 74 százaléka egyetemen szeretne továbbtanulni, őket követik, akik főiskolára szándékoznak felvételizni, a többi lehetőséget viszonylag kevesen jelölték meg. Két fő szakmát szeretne tanulni, három tanuló nem kíván továbbtanulni, illetve hatan még nem tudják, mit szeretnének csinálni az iskola elvégzése után.

Iskolaválasztási aspirációk

A kérdőív utolsó részét nyitott kérdések képezték (24-26. kérdés), melyek az iskolaválasztásra, az azzal kapcsolatos beteljesült elvárásokra és az előző iskolával való összehasonlításra kérdeztek rá. A 3. számú táblázat a 24. kérdésre adott válaszokat foglalja össze. A kérdés így szólt: „...miért szeretted volna abba az iskolába járni, hol most tanulsz?” A 71 főből 61 tanuló válaszolt kérdésünkre, itt a belső, vagy a külső motiváló erők előfordulási gyakoriságát figyeltük meg az általunk vizsgált tanulók iskolaválasztása során. Láthatjuk, hogy a kitöltők közül tíz fő nem válaszolt a nyitott kérdésekre, melynek oka a válaszadás határozott megtagadásában, valamint a hanyagságban keresendő.

3. táblázat. Intrinzik és extrinzik iskolaválasztási motivációk osztályok szerint

	9. o.	10. o.	11. o.	12. o.	13-14. o.	szakmai I-II.	Összesen
intrinzik	24	28	21	12	12	9	106
extrinzik	2	2	3	0	0	0	7

Az intrinzik motiváció mindegyik évfolyamban jóval erősebb, mint az extrinzik, belső késztetésük határozza meg az iskolaválasztásukat, melyben nagy szerepet játszhat a zene szeretete és a szakmai fejlődési vágy. A felsőbb évfolyamokban (12 - szakmai) az alacsonyabb számok arányaiban hasonlóak a 9-11. osztályok eredményeivel. (A táblázatban a válaszokban megjelenő elemszámokat jelöljük, így a kisebb tanulószám kisebb elemszámmal párosul, de ezek nem jelentek valódi eltérést a tanulók attitűdjében).

A következőkben alcsoportok szerint mutatjuk be a kategóriákat. Az önfejlődés, érdeklődés, identifikáció, érték, jövőkép és érvényesülés, valamint az iskola légkörére vonatkozó válaszokat az intrinzik, míg a városra és az iskola és a lakóhely közötti távolságra utaló jellemzéseket az extrinzik motivációk közé soroltuk. Nem egy előre meghatározott séma alapján illesztettük be a válaszokat, hanem a meglévők alapján alakítottuk ki a csoportokat. A táblázatban az elemszám mellett a százalékos megoszlást is jelöltük a könnyebb érthetőség kedvéért.

4. táblázat. Iskolaválasztási motivációk osztályok és alszemponatok szerint (N=61)

	9. o.	10. o.	11. o.	12. o.	13-14. o.	szakmai I-II.	Összesen
önfejlődés	8/60%	8/50%	7/53%	3/37%	7/100%	3/75%	36
érdeklődés	5/38%	9/56%	7/53%	2/25%	1/14%	3/75%	27
identifikáció	3/23%	1/6%	2/15%	1/12%	1/14%	0	8
érték	1/7%	1/6%	0	1/12%	0	0	3
jövőkép/ érvényesülés	5/38%	5/31%	3/23%	4/50%	1/14%	1/25%	19
iskola légköre	2/15%	4/25%	2/15%	1/12%	2/28%	2/50%	13
város	1/7%	0	1/7%	0	0	0	2
iskola otthontól való távolsága	1/7%	2/12%	2/15%	0	0	0	5
Elemszám	13	16	13	8	7	4	

A 9. osztályosok között a legmagasabb érték az önfejlődés területén látható, amit az érdeklődés és a jövőkép, illetve érvényesülés követett. Láthatjuk, hogy az utóbbihoz tartozó elemszám a 13-14. évfolyamosok és a szakmai tagozatosok között a legalacsonyabb. Bár eleve kevés az ezekben az osztályokban tanulók létszáma, mégis elgondolkodtató, hogy pont azok nyilatkoznak így, akik a továbbtanulás utolsó lépcsőfokán állnak. Sokan azért maradnak az érettségi után az intézményben, mert felvételi vizsgájuk sikertelen volt, nem jutottak be a választott intézménybe, valamint az OKJ képzésben résztvevők között is találunk olyanokat, akik sikertelen felvételi eljárásban vettek részt vagy még nincs kialakult jövőképük, nem tudják milyen pályán szeretnének elhelyezkedni és keresik önmagukat.

A válaszok alapján is láthatjuk, hogy a középiskolai zenei tanulmányokat több esetben megelőzik valamilyen szintén zenei tanulmányok, intézményes formában vagy akár magánúton. Vannak, akik már konkrét jövőképpel érkeznek a középiskolába: „Azért, mert már régóta tudom hogy a zenével szeretnék foglalkozni, és ezért zenével is tanulok tovább.” vagy „Mert a zenéből akarok megélni. 6. osztály óta az volt a céljaim egyike, hogy ide bejussak.” Van akinél a célok mellett a mentális szempontok is megjelennek: „Szeretnék felnőtt korban olyan helyen dolgozni, ahol boldog lehetek és nekem az éneklés a boldogság.” Olyan is akadt, aki saját előnyei mellett a társas hasznát emelte ki a zenének: „...A zene megnyugtat és ha éneklek vagy zenélek, örülök, ha meg tudom osztani másokkal.” Egy tanuló pedig csak ennyit írt: „A zene miatt. Azt tanulom, amit szeretek.”

A 10. évfolyamban az érdeklődés dominált, majd azt követte az önfejlődés, majd hogyanem ugyanannyian írták be mind a kettőt. A jövőorientáltság is megjelent, melyre egy 10. osztályos tanuló választát hozzuk példaként: „*Mert úgy gondoltam, hogy a zenében ki tudok teljesedni és érvényesülni tudok az életben.*” Az itt tanulók közül többen a zenélés mellett köteleződnek el: „*Mert szeretek zenélni és ezt szeretném csinálni életem további részén.*”

Szinte ugyanezt az eredményt találjuk a 11. osztályos tanulók adatai között is. Esetükben az érték motívum nem jelenik meg. Az egyik tanuló így fejtette ki, hogyan hat rá a zene: „*A kitűzött céloimat, pályámat itt érhetem el úgy, hogy közben boldog és kiegyensúlyozott maradok. Itt zenét tanulhatok.*” Leírásában erősen jelen van a jövőkép, a „pálya” formájában. Mások, mint álom tekintenek a zenészségre, melyhez az iskola segíti hozzá: „*Mert így közeledek az álmaim felé.*”

A 12. osztályosoknál egyértelműen a jövőkép és érvényesülés a legjellemzőbb, a kitöltők felénél megjelent ez valamiképpen, továbbá esetükben is jelen van az önfejlődés és az érdeklődés motivációja. Konkrétan meghatározzák a céljaikat: „*Mert a zenével szeretnék foglalkozni.*” vagy „*Mert zenész akarok lenni.*” Az érték motívum megjelenésének kiváló példája a következő: „*Mert egy csodálatos szakmának tartom, és szerettem volna megtanulni.*”

A legtöbb diák 12. osztályos kora után azonnal továbbfolytatja tanulmányait felsőoktatási intézményben és ahogyan azt korábban már kifejtettük, főleg azok maradnak a 13. osztályra (ötödévre), akik sikertelen felvételi vizsgát tesznek (*Intézményi adatok*, 2016). 12. osztálytól a város külleme és az iskola otthontól való távolsága nem tűnik meghatározónak.

Elemzés a szavak szintjén

A fentebb ismertetett értelmezés mellett bizonyos szavak gyakoriságát is vizsgáltuk a válaszok között, wordcounter segítségével. A kötőszavakat, névelőket és határozószavakat nem vettük figyelembe az elemzés során. A tartalomelemzés módszere igen nagy múltra tekint vissza, ugyanis már egy 17. századi elemzés egy pietista zsoltárgyűjtemény szimbólumait figyelték meg, majd kontextusba helyezve vizsgálták őket. A szavak gyakoriságának vizsgálata addig váratott magára, míg az 1950-es évek második felében megjelent lyukkártyás számítógépes programot fejlesztettek ki hozzá, ekkor szélesebb körben is el tudott terjedni a módszer. Természetesen, ahogyan a zsoltárgyűjtemény elemzésével kapcsolatban láthattuk, nem csak szógyakoriságot, hanem kontextus vizsgálatokat is készíthetünk. Mivel a szavak gyakoriságát vizsgálva konkrét számadatokkal számolhatunk, viszont azok szimbolikus jelentéstartalmát is vizsgáljuk, az eljárás a kvantitativ és kvalitatív módszertani eljárás elemeit is tartalmazza (*Ehmann*, 2002).

A szakirodalmi adatok (*Csikszentmihályi*, 1997; *Hajduska*, 2003) alapján feltételeztük, hogy valami belső mozgatórugónak is működnie kell a fiatalokban a pályaválasztással kapcsolatban, a kapott eredmény pedig megerősített minket:

- Szeret: a válaszok között 38 esetben szerepel a *szeret* ige, illetve annak valamelyik ragozott változata (szerettem, szeretnék, szeretek).
- Zene: a válaszok között 36 alkalommal jelenik meg a zene/népzene/zenei szó.

Megfigyeltük, hogy hányszor írták be a tanulók *saját hangszerüket* vagy az *éneklést* a válaszukba. Ilyen módon 14 esetben találkozunk erre vonatkozó adattal. Van, aki fejlődni szeretne a hangszerén, mások azt emelték ki, hogy szeretnek a hangszerükön játszani,

vagy az éneklés boldoggá teszi őket: „*Szeretnék felnőtt korban olyan helyen dolgozni, ahol boldog lehetek és nekem az éneklés a boldogság.*”

Mint korábban Masopust Katalin (2012) írásából láthattuk, a zenei oktatásban nagyon meghatározó a tanár szerepe, hogy milyen tanár-diák kapcsolat alakul ki. Az eredeti kérdőívben (Pusztai) az 56. kérdés a tanár-diák viszonyról érdeklődik három alponthoz, mely kérdőívünkéből kimaradt, ily módon más szempontból közelítjük meg ennek vizsgálatát.

- Tanár: a válaszok között a tanár szó hét alkalommal szerepelt. Talán kevésnek tűnhet ez a szám, de ha néhány válasza rátekintünk, láthatóvá válik, hogy nagyon meghatározó lehet bizonyos esetekben. Többen konkrétan a tanár személye miatt választják az intézményt: „*A szakmai tanárom miatt, és zenét szerettem volna tanulni.*” Majd egy másik tanuló mindössze ennyit válaszolt: „*Főtárgytanár miatt.*” Egy magasabb évfolyamon tanuló lány, aki más iskolából jött át az intézménybe így nyilatkozott: „*Tanárváltásra volt szükségem, több bizalomra, több instrukcióra.*” Ebben az esetben az ellen-identifikációra láthatunk példát.

Bár kérdésünk a konkrét iskolaválasztásra utalt, a fiatalok többsége inkább pályaválasztásként értelmezte és azt fejtette ki, miért választotta ezt az iskolatípust, megerősítve a bevezetőben leírtakat, miszerint a fiatalok rendszerint nem konkrétan iskolát választanak, hanem a pályaválasztási elképzeléseiknek megfelelően tanulnak tovább ott, ahol erre adott a lehetőség (Hajduska, 2003).

Az alábbiakban szemügyre veszünk néhány motiváló tényezőt, mely konkrétan az adott intézményre utal. Különbséget kell tennünk ebben az esetben is a külső, illetve a belső befolyásoló tényezők között. Az extrinzik motivációhoz azokat a válaszokat soroltuk, ahol vagy az iskola küllemére, a város szépségére, vagy a lakhelyüktől való távolságra utaltak a fiatalok. „*Az iskola egy szép városban van nem annyira messze az otthonomtól.*” – nyilatkozta egy 11. osztályos lány tanuló. A kérdőíves adatfelvétel során nincs lehetősége a kutatónak visszakérdezni, az adott válaszokat önkéntesen nem gondolhatjuk tovább, viszont az adatok helyén való kezelése érdekében érdemes tisztáznunk, hogy az előbb idézett válasz, bizonyos kontextusban intrinzik motivációként is szerepelhet. Például ha a tanuló számára azért fontos az iskola közelsége, mert így a szüleikhez közel lehet és nagyon kötődik hozzájuk, akkor egészen más a válasz értelmezése.

Az intrinzik motivációk közé sorolhatjuk például a következő választ, melyet egy 10. osztályos lány kitöltőtől olvashattunk. „*Nagyon megtetszett. Családi hangulat nagyon barátságossá tette a sulit.*”

Diszkusszió

Vizsgálatunk során azt tapasztaltuk, hogy a zeneművészeti szakgimnáziumban tanuló fiatalok, az általuk választott középiskoláról elsősorban tanáraik útján értesültek. Mint minden iskolában, itt is adott az iskola számára a szelekció, mely ebben az iskolatípusban a szakmai felvételi vizsgában nyilvánul meg, ennek a sikeres teljesítésével juthatnak be a tanulók az intézménybe, általában nem számítanak az általános iskolai tantárgyi eredmények a pontszámítás során. Mindezek mellett meghatározónak tűnik az érdeklődés, a zene iránti elköteleződés, a zene szeretete. Külső motiváló erőként bizonyosan jelen van a tanár vagy akár a szülők, kortársak is, de úgy tűnik, hogy az ide jelentkezők esetében az intrinzik motiváció igen magas, továbbá jellemzi őket az ön-hatékonyság, vagyis a külső és belső hatások következtében céljaik kijelölésében magabiztosnak bizonyulnak (Bandura, 1988; Józsa, 2005). Liskó (1998) harmadik továbbtanulással kapcsolatos tényezője is megjelenni, az iskolakínálat, ez viszont

jelen esetben nem a pályaválasztással, hanem a konkrét iskolaválasztással kapcsolódik össze. Felmérésünk során öt tanuló válaszában tapasztaltuk, hogy szerepet játszott az iskolaválasztás során az intézmény otthontól való távolsága. Ehhez kapcsolódóan megjegyezzük – bár a tanulmányban erre nem térünk ki, de a mellékletben látható, hogy volt erre vonatkozó kérdés –, hogy sok tanuló akár több száz kilométer távolságot is megtesz azért, hogy az általa kiválasztott intézményben tanulhasson, ami Budapest vonzáskörzetében különösen fontos információként szolgál, hiszen a fővárosban több zeneművészeti szakgimnáziumban adott a lehetőség a zenetanulásra (Héjja, 2016).

Visszatérve az iskoláról kapott információszerzés forrásaihoz, más felmérésekkel ellentétben, esetünkben az interneten való tájékozódás elenyésző, mindössze két fő szerzett tudomást az iskoláról a világhálón keresztül (Bárdits, Makó és Nyirő, 2014). Kérdőíves felmérésünk során nem térünk ki a tanulók előzetes tanulmányaira, de feltételezzük, hogy többségük folytatott zeneiskolai tanulmányokat, vagy ha nem is intézményes keretek között, de kaptak segítséget szakembertől a középiskolára való felkészülés során. Ily módon a tapasztalt eredmény a tanárokkal kapcsolatban nem meglepő, főleg, hogy egyéni (esetleg kiscsoportos) foglalkozásokról beszélünk, nem magas létszámú osztályokról, ahol a tanárnak kevesebb lehetősége van az osztálytermi keretek között útbaigazítani a tanulókat.

A középiskola elvégzése utáni tervekkel kapcsolatban azt tapasztaltuk, hogy a legtöbben egyetemen szeretnék folytatni tanulmányaik, mely eredmények megegyeznek egy 2015-ben végzett felmérésünk során tapasztalat eredményekkel. A zeneművészeti szakgimnazisták továbbtanulásával kapcsolatban kutatásunk folyamatban van, mely alapján látni fogjuk, hogy a továbbtanulási szándék mennyiben valósul meg a gyakorlatban és jellemzően milyen felsőoktatási intézményekben folytatják tanulmányaikat a fiatal zenészek.

Összegzés

Tanulmányunkban egy zeneművészeti szakgimnázium tanulóival készült kérdőíves felmérés eredményeiből mutattuk be az iskolaválasztással kapcsolatos motivációkat. A középiskolai továbbtanulással kapcsolatos információforrásokról kérdeztük őket, ami alapján megállapítható, hogy főleg a tanárok, a család illetve barátok révén kaptak hírt jelenlegi iskolájukról. Más adatokkal összehasonlítva az internetről szerzett információk száma elenyésző (Bárdits, Makó és Nyirő, 2014). A tanárok művészetoktatásban játszott meghatározó szerepére Mosopust Katalin több írása (2010, 2012) is felhívta a figyelmet az alapfokú művészetoktatás viszonylatában, vizsgálatunkban a középfokon szintén erre utaló jeleket találtunk.

Kíváncsiak voltunk arra, hogyan képzelik el a diákok közeli jövőjüket, azaz tovább szeretnének-e tanulni, vagy sem, és ha igen, akkor milyen típusú intézményben. A legtöbben felsőoktatásba szeretnének lépni, egyértelműen az egyetem a fő továbbtanulási célja a tanulóknak, a kitöltők 74 százaléka ezt jelölte. Néhányan még nem tudják, hogyan tervezik további tanulmányaikat, ami azért érdekes, mert főleg az érettségi utáni szakképzésben résztvevő tanulók válaszai között találtuk ezeket, melynek okát kereshetjük az esetleges érettségi utáni sikertelen felsőfokú továbbtanulásban, így számukra egyfajta időhúzást jelent ez az időszak. A kérdőív további részében nyitott kérdésekre válaszoltak a tanulók, majd a válaszok mentén tartalmi kategóriákat hoztunk létre. A tanulóknak azzal kapcsolatban kellett válaszaikat megfogalmazni, hogy miért választották az iskolát, amelyben tanulnak. Válaszaik alapján a legjelentősebb motiváló erőnek az önfejlődés és az érdeklődés tűnik, melyeket az intrinzik, azaz belső motivációk közé soroljuk, illetve legkevésbé a város külleme meghatározó, mely pedig az extrinzik

(külső) motivációk közé tartozik. A középiskolai iskolaválasztásban meghatározó szerepet töltenek be a tanárok, majd az ismerősök és a barátok.

Kutatásunkat tervezzük kiterjeszteni az ország összes zeneművészeti szakgimnáziumára, majd felmérésünk során az évfolyamok, továbbá a térségek közötti különbségeket kívánjuk vizsgálni, továbbá, amennyiben az elemszám engedi, az egyes műfajok művelői közötti eltérésekre vagy éppen hasonlóságokra is szeretnénk rámutatni.

Irodalom

- Aszmann Anna és Sebestyén Edit (2007): Társadalmi-gazdasági háttér (A tanulók családtagjainak szocio-ökonomiai helyzete). In: Németh Ágnes (szerk.). *Serdülőkorú fiatalok egészsége és életmódja*. Országos Gyermekegészségügyi Intézet, Budapest. 134-147.
- Andor Mihály és Liskó Ilona (1999): *Iskolaválasztás és mobilitás*. Iskolakultúra, Budapest. 2017. január 20-i megtekintés, <http://mek.oszk.hu/03600/03672/03672.pdf>
- Bandura, Albert (1988): Organizational Applications of Social Cognitive Theory. *Australian Journal of Management*. **13**. 2. sz. 275-302.
- Bányai Éva és Varga Katalin (2012, szerk.): *Affektív pszichológia*. Medicina Kiadó, Budapest.
- Bárdits Anna, Makó Ágnes és Nyíró Zsanna (2014): *Általános iskolások pályaválasztása 2014*. MKIK – GVI. Budapest. 2016. október 4-i megtekintés, http://gvi.hu/files/researches/127/palyaorientacio_2014_tanulmany_140724.pdf
- Biehler, R. F. és Snowman, J. (1994): Motiváció. In: Csapó Benő, Csirikné Czachesz Erzsébet, Pukánszky Béla és Vidákovich Tibor (szerk.). *Nevelésméleti szöveggyűjtemény*. JATEPress, Szeged. 300–361.
- Csapó Benő (1998, szerk.): *Az iskolai tudás*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Csikszentmihályi Mihály (1990). Motiváció és kreativitás: Út a megismerés strukturális, illetve energetikai megközelítésének szintézisé felé. *Pszichológia*. **10**. 1. sz. 3-25.
- Csikszentmihályi Mihály (1997): *Flow. Az áramlat – A tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Csikszentmihályi, M., Rathunde, K. és Whalen, S. (2010): *Tehetséges gyerekek – flow az iskolában*. Nyitott Könyvműhely, Budapest.
- Dustmann, C. (2004): Parental background, secondary school track choice, and wages. *Oxford Economic Papers*, **56**. 2. sz. 209–230. 2016. október 1-i megtekintés, <http://www.ucl.ac.uk/~uctpb21/Cpapers/parentalbackground.pdf>
- Ehmann Bea (2002): *A szöveg mélyén*. Új Mandátum, Budapest.
- Ferge Zsuzsa (1980): *A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés*. In: Meleg Csilla (szerk.). *Iskola és társadalom II*. 1999. JPTE Tanárképző Intézet Pedagógiai Tanszék, Pécs. 10-31. 2016. október 3-i megtekintés, <http://mek.oszk.hu/01900/01945/01945.pdf>
- Fónai Mihály, Hajdu Sándor és Estók Gábor (2005): Szakképző iskolák tanulóinak rekrutációja és motivációi. *Új Pedagógiai Szemle*. **57**. 9. sz. 92-127. 2016. november 11-i megtekintés, <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00116/2007-09-ta-Tobbek-Szakkepzo.html>
- Grinder, R. E. (1992): A munka- és hivatástervezés jelentése az ipari társadalomban. A szakmai fejlődés elvi alapjai. In: Ritoók Pálné és Gillemontné Tóth Mária (szerk.): *Pályalélektan. Szöveggyűjtemény*. Tankönyvkiadó, Budapest. 85-97.
- Hajduska Marianna (2003): *Pályaválasztási útvesztők*. 2016. november 5-i megtekintés, <http://hajduska.freewb.hu/serdulokor--ifjukor/>
- Héjja Bella (2016): Az alapfokú és középfokú zeneoktatás helyzete Magyarországon. *Parlando*, **57**. 2. sz. 2016. szeptember 2-i megtekintés, http://www.parlando.hu/2016/2016-2/Hejja_Bella-Az_alapfoku.pdf
- Héjja Bella (2017): A zenei képzésben eltérő formában részt vevő tanulók családi háttere és énképe. Váradi Judit, Szücs Tímea (szerk.): *Sokszínű zenepedagógia*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 56-72.
- Józsa Krisztián (2005): A képességek és motívumok kölcsönös fejlesztésének lehetősége. In: Kelemen Elemeér és Falus Iván (szerk.). *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 283-302.
2016. november 2-i megtekintés, https://www.researchgate.net/publication/305332190_A_kepes_segek_es_motivumok_kolcsonos_fejleszteseenek_lehetosege
- Józsa Krisztián (2007): *Az elsajátítási motiváció*. Műszaki Kiadó, Budapest.
- Kertesi Gábor és Kézdi Gábor (2005): Általános iskolai szegregáció II. rész. Az általános iskolai szegregálódás folyamata Magyarországon és az isko-

